

บทที่ ๓

ประเภทของเทพและธรรมเป็นเหตุทำให้เกิดเป็นเทพในพุทธปรัชญาเถรวาท

๓.๑ บทนำ

นับว่าเป็นเรื่องที่ต้องนำมาศึกษาเพื่อให้เป็นพื้นฐานก่อนว่าเทพในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเมื่อว่าโดยการแยกเป็นประเภทแล้วมีอยู่ที่ประเภทและแต่ละประเภทนั้นมีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องอย่างไรเพื่อจะได้ง่ายต่อการนำไปศึกษาในประเด็นอื่นๆต่อไป และนอกจากนั้นก็ยังมีอีกประเด็นที่เกี่ยวข้องและเป็นประเด็นที่มีความสำคัญพอสมควรก็คือประเด็นเกี่ยวกับธรรมหรือหลักธรรมที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดเป็นเทพซึ่งถือว่าเป็นกรอบสำคัญในการนำมาศึกษาเพื่อให้เห็นถึงบริบทสำคัญของกำเนิดที่แท้จริงของเทพในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งหากศึกษาในประเด็นดังกล่าวเรียบร้อยแล้วเราย่อมสามารถที่จะทำความเข้าใจในแนวคิดเรื่องเทพในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้โดยง่าย ซึ่งประเด็นที่ได้ยกมาเพื่อศึกษาในบทนี้นั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้โดยลำดับดังนี้

๓.๒ ประเภทของเทพในพุทธปรัชญาเถรวาท

การจัดประเภทของเทวดามีจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ภูมิและเทวภูมิ มนุษย์ก็เป็นเทวดาได้ในปัจจุบันชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงภพหน้า เรียกว่าเป็นสมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ก็เป็นเทวดาได้ด้วยคุณธรรม อันมีหิริความละอายแก่ใจในอันที่จะกระทำชั่ว และโอตตปปะความเกรงกลัวต่อบาป กล่าวคือ มนุษย์ผู้ใดปรับปรุงพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตนอยู่เสมอ มนุษย์ผู้นั้นก็สามารถมีฐานะขึ้นเทียบเท่าหรือสูงกว่าเทวดาได้ เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างสรรค์ปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างที่สำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข็งขัน (ทางธรรมไม่สนับสนุนให้มอง) ก็ว่าตามปกติธรรมดา ถ้าอยู่กันเฉยๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่าดีกว่าเก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไรก็จะขึ้นไปเทียบเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าดีกว่าเก่งกว่าเทวดา^{*}

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาแนวคิดเรื่องเทพในพุทธปรัชญาเถรวาทมาทั้งหมดเราสามารถที่จะแบ่งประเภทของเทพหรือเทวดาทั้งในแง่ความหมายและข้อเท็จจริงได้เป็น ๓ ประเภทดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ สมมติเทพ สมมติเทพ หมายถึงเทพโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา ผู้ปกครองประเทศรวมทั้งพระเทวี และพระราชกุมาร พระราชา ตามรูปศัพท์หมายถึง ผู้ยังเหล่าชนให้อิ่มเอมใจ หรือผู้ทำให้คนอื่นมีความสุข ความเกี่ยวเนื่องด้วยการปกครองของพระราชาจึงมีความจำเป็นต่อมนุษย์

^{*} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ , หน้า ๔๖๗.

อย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงประวัติศาสตร์สังคมและการเมือง มีเนื้อหาวาดด้วยเรื่องการเกิดขึ้นแห่งกษัตริย์ และพระราชวงศ์ข้อความปรากฏในอรรถกถาสูตร ว่า

วาเสฏฐะและการทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แลอักษ ๒ รที่ว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่ง แห่ง แผ่นดินทั้งหลาย ดังนี้แล อักษรว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สองเพราะเหตุที่ ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้ สุขใจ ได้โดยธรรม ดังนี้แล อักษรว่า ราชา รา ขา จึงอุบัติขึ้น เป็นอันดับที่สามก่อนวาเสฏฐะและการทวาชะ ด้วยประการดังนี้ การบังเกิดขึ้นแห่งพวก กษัตริย์นั้น มีขึ้นได้ เพราะอักษรที่รู้กันว่าเป็นของดีเป็นของเก๋อย่างนี้แล เรื่องของสัตว์ เหล่านั้นจะต่างกันหรือเหมือนกันจะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็เพราะกรรมเท่านั้น...^๒

จากข้อความดังกล่าวมาแสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์ ไกล่ชิดจัดเป็นสมมติเทพหรือเป็นเทพโดยสมมติ เพราะพระมหากษัตริย์หรือพระราชาไม่ว่าในอดีต หรือปัจจุบัน ย่อมได้รับการยกย่องเคารพนับถือจากประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครองเสมอมาและ พระมหากษัตริย์หรือพระราชาที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ด้วยการช่วยเหลือค้ำจุนจัดทุกข์ บำรุงสุขประชาชนอย่างกว้างขวางเหมือนเป็นเทพในหมู่มนุษย์

นอกจากนั้น เราจะพบว่า นอกจากพระราชาจะถือว่าเป็นสมมติเทพแล้วยังพบว่ามารดา บิดาก็ถือว่าเป็นสมมติเทพได้ ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทได้ระบุว่า มารดาบิดา เป็นเทพเจ้าของบุตร ได้แก่ (๑) มารดาเป็นพรหมของบุตร หมายความว่าเมื่อว่ากันโดยฐานะ บิดามารดาได้รับการยกย่อง ว่าเป็นฐานะที่สูงส่ง เป็นปฐมนิยบุคคลของบุตร หรือเป็นเทพเจ้าของบุตรโดยพระพุทธองค์ได้ทรง ตรัสรับรองเรื่องบิดามารดาว่าเป็นเทพเจ้าของบุตรไว้ว่า บิดามารดาเป็นพระพรหมของบุตร (พฺรหฺมาติ มาตาปิตาโร) ซึ่งคำว่า เป็นพระพรหมของบุตร ก็เนื่องจากผู้เป็นบิดามารดามีความประพฤติดี เช่นกับพรหม เพราะท่านประพฤติพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ได้แก่เมตตา ความรักและปรารถนาดีต่อ บุตร, กรุณา ความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบ ทุกข์, มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี , และ อุเบกขา คอยเฝ้าดูอยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวก่ายชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว จะพบว่า การที่พระพุทธองค์ ทรงเปรียบเทียบบิดามารดาเป็นพระพรหมของบุตร ^๓ เพราะคำว่า พรหม ในความหมายของ พระพุทธศาสนา ได้แก่ผู้ประเสริฐ ดังพระ พุทธองค์ทรงเปรียบพระองค์เองว่าเป็นดังพรหม ^๔ ทรง เรียกบุคคลที่ประพฤติดีงาม มีคุณธรรมที่สูงส่งว่าเป็นผู้มีตนดังพรหม ^๕ และทรงเรียกการประพฤติ

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๑๐๑.

^๓ อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓.

^๔ จุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๓๑/๔๗๘.

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔/๕.

พระธรรมวินัยว่าเป็นการประพจน์พรหมจรรย์ คำว่าพรหมในความหมายของพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ประเสริฐ สูงส่ง การที่บิดามารดา มี การประพจน์บุตรด้วยจิตใจที่ดีงาม ยากที่บุคคลทั่วไปที่มีใช้บิดามารดาจะกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ ฐานะของบิดามารดาจึงเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นพรหมของบุตร (๒) มารดาบิดาเป็นบุรพเทพของบุตร เนื่องจากบิดามารดาได้ประพจน์ตนเช่นกับเทพ คือการไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความคิดความเจริญเท่านั้น เช่นกับวิสุทธิเทพ (พระอรหันต์) ที่ไม่คำนึงถึงความผิดของบุคคล หวังแต่จะให้มีความเจริญรุ่งเรือง การที่บิดามารดาได้ชื่อว่าเป็นบุรพเทพ เพราะท่านได้ประพจน์ตนดังเทพแก่บุตรก่อนเทพอื่นใด ดังนั้นเทพทั้งหลายนอกจากบิดามารดา ล้วนเป็นเทพที่ทำอุปการคุณต่อบุตรภายหลังบิดามารดา จึงชื่อว่าปัจฉิมเทพ^๖ การที่เปรียบบิดามารดาเป็นเทพ เพราะเห็นว่าท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ผู้ที่มีจิตใจที่ดีงามเช่นนี้ชื่อว่าเป็นเทพทางจิตใจ โดยมีคุณธรรมที่ดีงาม เพราะธรรมสามารถยกจิตใจบุคคลให้สูงส่งดุจเทพ จึงเรียกว่า เทวธรรม^๗

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่าพระราชาก็ดี มารดาบิดาก็ดี ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีพระคุณต่อผู้อื่นนั้นถือว่าเป็นเทพโดยสมมุติเนื่องจากบุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นผู้สร้าง ผู้ปกป้องคุ้มครองผู้อื่นๆ ได้ด้วยกำลังแห่งอำนาจและคุณความดีทั้งยังเป็นผู้ที่ให้การอบรมสั่งสอนหรือการดำเนินวิธีการที่จะก่อให้เกิดความสุขกับคนหมู่มากได้ หรือเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม เป็นที่เคารพสักการะของคนอื่นประดุจดั่งเทพเจ้า ดังนั้น พระราชาเป็นต้นจึงจัดว่าเป็นเทพเจ้าโดยสมมุติ

๓.๒.๒ อุปัตติเทพ

สำหรับคำว่า อุปัตติเทพ หมายถึงเทพโดยกำเนิด เมื่อกล่าวโดยทั่วๆ ไปแล้วจะเห็นได้ว่าการกำเนิดหรือการเกิด ย่อมมีกับสัตว์ทุกถ้วนหน้าทุกหมู่เหล่า ทั้ง ๓ ภูมิ คือ อายตณภูมิ มนุษยภูมิ และเทวภูมิ เว้นแต่ผู้หลุดพ้นจากกิเลสเป็นพระอรหันตจิตตาสพ ภูมิ การเกิดใหม่อีก สิ้นภพสิ้นชาติเท่านั้น นอกจากนั้นยังต้องมีการเกิดใหม่อีก เป็นเทพก็ต้องมีการเกิด เช่นเดียวกับเหล่าสัตว์โลกในภพอื่น แต่มีการเกิดที่แปลกไปจากมนุษย์ การอุบัติขึ้นหรือเกิดขึ้นของเทพ อันสืบเนื่องมาจากมนุษย์ทั้งหลายรวมทั้งสัตว์เหล่าอื่นที่ได้บำเพ็ญบุญกุศลให้เกิดมีขึ้นในตนและผลบุญกุศลได้นำส่งให้มาอุบัติในเทวโลก ด้วยการผุดขึ้น มีรูปร่างเป็นทิพย์

การอุบัติหรือการ กำเนิดเป็นเทพจัดเข้าในประเภท โอ ปปาติโกโยนิ คือ เทพผู้ที่จะอุบัติขึ้นหรือผุดขึ้นไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนดังมนุษย์หรือสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วย นานนมทั้งหลาย รวมทั้งไม่ต้องอยู่ในไข่หรือในถ้ำโคล เมื่อเกิดก็จะตั้งอยู่ในวันหนุ่มสาวทันที จะตั้งอยู่ที่ไหนเป็น

^๖ บ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๒/๑๖๐.

^๗ บ.ช. (ไทย) ๒๓/๖/๓.

เทพประเภทใด ก็ขึ้นอยู่กับกำกับการบำเพ็ญบุญกุศลมากน้อยเพียงใดซึ่งขึ้นอยู่กับอุปนิสัยปัจจัยของปัจเจกบุคคล ดังพระบาลีว่า

การสร้างบุญกุศลไว้น้อย ไม่สามารถ จะมีวิมานของตนเองได้ จึงต้องอุบัติเกิด ณ ที่ ตักของเทพองค์ใด ก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุตรธิดาของเทพองค์นั้น สตรีสร้างบุญกุศลไว้ ตายแล้วไปอุบัติขึ้นเหนือแท่นที่บรรทมของเทพองค์ใด ก็ต้องเป็นบริจาริกาของเทพองค์นั้น เมื่อได้สร้างบุญกุศลไว้น้อย มีวาสนาจะได้เป็นเพียง พนักงานตกแต่งประดับประดาอารมณ์วิญญิตเครื่องดนตรีเครื่องทรงของเทพองค์ใด ก็ย่อมไปอุบัติเกิด ณ ที่ใกล้ๆ แท่นที่บรรทมของเทพองค์ผู้เป็นนาย เมื่อตนได้สร้างบุญกุศลไว้น้อย มีวาสนาจะได้เป็นเพียงเทพประเภทรับใช้ เป็นบริวารของเทพผู้มีบุญองค์ใด ก็ย่อมไปอุบัติเกิด ณ ภายในป ระสาทวิมานของเทพองค์นั้นผู้จะเป็นนาย หากว่าไม่ได้อุบัติเกิดในบริเวณวิมานของเทพองค์ใดทั้งสิ้น แต่อุบัติเกิดในที่ว่างระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะไปเป็นบริวารของเทพผู้เป็นเจ้าของวิมานไหน ในกรณีนี้องค์จอมเทพมหาศักดิ์ผู้ทรงเป็นอธิบดียิ่งใหญ่กว่าทวยเทพทั้งปวงในเมื องสวรรค์ชั้นนั้น ย่อมจะเสด็จมาแล้วทรงทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาคัดสิน วิธีวินิจฉัยคดีของพระองค์ คือ หากเทพที่อุบัติเกิดใหม่นั้นเกิดใกล้วิมานของเทพองค์ใดก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารของเทพองค์นั้น หากว่าทรงอนุมานดูแล้วเห็นว่าสถานที่ที่เทพอุบัติเกิดในหมู่นั้น ตั้งอยู่กึ่งกลางพอดี ก็ทรงดูที่พัศตร์ของเทพผู้อุบัติใหม่หันหน้าไปทางวิมานของเทพองค์ใด พระองค์ก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารแห่งเทพองค์นั้น^๔

ประเภทของอุปบัติเทพแบ่งตามสถานที่คือ สวรรค์ ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ “ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ แบ่งเป็น ๒๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์กามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น และ อรูปาวจร ๔ ชั้น เหมือนกับในคัมภีร์พระไตรปิฎก ผิดกันแต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงาม ด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชน เป็นที่ตั้ง”^๕ เมื่อเทพจะมาอุบัติขึ้นในชั้นใดชั้น หนึ่งก็ย่อมอุบัติขึ้นเพราะคุณธรรมของตน และเทพที่ จะอยู่ชั้นเดียวกันได้นั้นก็ต้องมีคุณธรรมในระดับเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน ในที่นี้จะได้ นำชื่อสวรรค์ชั้นต่างๆ พร้อมทั้งชื่อเทพมาแสดงไว้โดยสังเขปดังจะได้กล่าวในตอนต่อไปตามลำดับ

^๔ พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร). ภูมิวิลาสินี. (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๗), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

^๕ พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ (วันจันทร์), นรกและสวรรค์ในพุทธปรัชญาอรุณราช, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔, หน้า ๗๓.

๓.๒.๓ วิสุทธิเทพ

สำหรับคำว่า วิสุทธิเทพ หมายถึง เทพโดยความบริสุทธิ์ คือท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย สำหรับพระพุทธเจ้า แม้จะเป็นวิสุทธิเทพ แต่ก็จัดว่าเป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งหมด ดังข้อความว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นเทพเป็นเทพยิ่งกว่าสมมติเทพ กว่าอุปัตติเทพ และกว่าวิสุทธิเทพทั้งหลาย”^{๙๐} และ “บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น”^{๙๑}

จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่า เมื่อว่ากันโดยประเภทตามที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่จะพบว่ามีอยู่ ๓ ประเภทดังกล่าวนั้นแล้ว ซึ่งเป็นการแบ่งตามกรอบของคุณธรรมจริยธรรมที่ปรากฏทั้งในส่วนที่เป็นเทพเจ้าที่มีอยู่โดยกำเนิดบ้าง หรือเป็นเทพเจ้าที่ขี้อึดถือตามเกณฑ์การทำความดีหรือคุณธรรมที่ปรากฏในจิตใจ เช่น พระราชา หรือมารดาบิดา หรือพระอรหันต์ เป็นต้น

นอกจากนั้นเรายังสามารถที่จะพิจารณาประเภทของเทพได้อีกประเภทหนึ่งก็คือการจัดเทวดาได้เป็น ๒ ประเภทหลักก็คือ (๑)เทพที่เป็นเทพที่ดีเป็นสัมมาทิฏฐิ และ (๒)เทพที่เป็นเทพมิฉลาทิฏฐิ ซึ่งเทพทั้งสองประเภทนี้เราอาจจะเรียกชื่อได้ง่าย ๆ ว่า (๑) เทพดี และ (๒) เทพไม่ดีหรือเทพปุตตมาร ซึ่งการแบ่งเช่นนี้นั้นได้มีปรากฏในคำอธิบายเรื่องสวรรค์ชั้นต่าง ๆ โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ซึ่งถือว่าเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดฝ่ายเถรวาท เสวยกามคุณที่เทวดาเหล่าอื่นคอยเนรนิตให้ มีปรนิมมิตเทวาริราชเป็นใหญ่^{๙๒} ซึ่งสวรรค์ชั้นนี้ได้แบ่งเป็น ๒ แดน คือ

(๑) แดนเทพ มีปรนิมมิตเทวาริราช ปกครองเทวดาทั้งหมด

(๒) แดนมาร มีปรนิมมิตวสวัตติมาริราช ปกครองมาร เป็นพญามารองค์เดียวกันที่ลงมารังครานพระสมณโคดมตอนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และอีกคราวหนึ่งก็มาราบทูลให้เสด็จเข้าปรินิพพาน อนึ่ง บุคคลผู้มีหิริโอตตปปะ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศลกรรม ขวนขวายประกอบความดี จึงได้ไปบังเกิดในหมู่เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตติ เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์จนสิ้นอายุ

จะเห็นได้ว่าหากจะมีการแบ่งประเภทของเทพอีกนั้นเราก็จะพบว่าสามารถที่จะแบ่งได้อีกเป็น ๒ ประเภทตามคุณสมบัติของ(๑)สถานที่เกิด และ(๒)ความดีที่มีปรากฏในจิตใจ เป็นต้น

^{๙๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), ภูมิวิลาสินี, , หน้า ๓๑๔.

^{๙๑} พุ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๑๕/๒๓๕-๒๓๗, พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๕/๓๘๗-๓๘๘.

^{๙๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๓/๖๗๑.

๓.๓ ธรรมที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดเป็นเทพ

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่ามนุษย์โดยมากเชื่อว่าผู้ที่ทำกรรมดีเมื่อตายไปแล้วก็ได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ เสวยสุขสมบัติ มีความทุกข์น้อย มีความสุขมาก แต่ความเป็นจริงแล้ว มนุษย์เป็นสภาพที่บุคคลพึงได้ด้วยยาก ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกขุ มนุสฺสปฏิลาโก”^{๓๓} การได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นของยาก เพราะมนุษย์โลกเป็นสถานที่เวียนมาของสัตว์ทั้งหลายเพื่อที่จะได้ประกอบทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมกล่าวคือ เมื่อบุคคลประพฤติดุจริต ๓ อย่าง คือ “ประพฤดิชั่วด้วยกาย เรียกกายทุจริต ประพฤดิชั่วด้วยวาจา เรียกวจีทุจริต และประพฤดิชั่วด้วยใจ เรียกมโนทุจริต”^{๓๔} “ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความประพฤดิไม่ดีงามย่อมมีทุกดิเป็นที่ไป ตายไปแล้วก็ย่อมไปเกิดในอบายภูมิ ส่วนบุคคลผู้ประพฤดิสุจริต ๓ อย่าง คือ “กายสุจริต ความประพฤดิชอบทางกาย วชิสุจริต ความประพฤดิชอบทางวาจา มโนสุจริต ความประพฤดิชอบทางใจ”^{๓๕} ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความประพฤดิดีงามตายไปแล้วย่อมไปเกิดในเทวภูมิ หรือสุคติโลกสวรรค์ และผู้ที่จะไปเกิดเป็นเทวดาได้นั้นจะต้องไม่ทำความชั่ว หมั่นทำบุญกุศล หมั่นเจริญภาวนา ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปฏิบัติตามโอวาทปาฏิโมกข์ตามที่ปรากฏใน ทิณนิกาย มหาวรรค ว่า... การไม่ทำบาปทั้งสิ้น การยังกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๓๖}

ดังนั้น จิตใจของมนุษย์จึงถือว่าสำคัญที่สุด ต้องมีการพัฒนา หมายถึง การทำสมรรถภาพของจิตใจให้มีศักยภาพสูงขึ้น ให้เจริญขึ้นด้วยการศึกษาอบรมให้เกิดปัญญาสามารถทำให้จิตใจบริสุทธิ์ได้ ดังพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้วพูดอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุแห่งการกระทำด้วยใจ ใจเลวร้ายนั้นเหมือนกับล้อเกวียนหมุนไปตามรอยเท้าของใจ”^{๓๗} ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ที่เนื่องด้วยกาย วาจา ใจ จึงเป็นเครื่องกำหนดภพภูมิของตนๆ ฉะนั้น มนุษย์ต้องไม่ประมาทมัวเมา ต้องมีภาระงานที่สะอาดปราศจากโทษ และประกอบทุจริตให้มีในตน ระดับแรกต้องเสริมสร้างสัมมาทิฐิ ให้เกิดมีขึ้นในตนเพื่อความสุขความเจริญในโลก ดังที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) กล่าวว่า

สัมมาทิฐิมีหลักอยู่ว่า มีดี มีชั่ว มีบุญ มีบาป มีนรก มีสวรรค์ มีบิดามารดา มีครูบาอาจารย์ มีโอปปาติกสัตว์ คือ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นดังกล่าวแล้ว มองเห็นความจริงข้อนี้ ยึดถือไว้เป็นหลัก

^{๓๓} พ.พ.(ไทย) ๒๕/๑๘๒/๕๓

^{๓๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๐/๓๐๕/๒๔๐

^{๓๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๐/๓๐๕/๒๔๐

^{๓๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๕๔/๔๘

^{๓๗} พ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๑/๒/๑๓๔. มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธรรมปทัฏฐกถา แปลภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

ประจำใจของตัวอยู่เสมอแล้ว เรียกว่า ผู้นั้นมีสัมมาทิฐิ เป็นสัมมาทิฐิขั้นต้น หรือ ขั้นแรก เป็นฝ่ายโลกิยะ ทำให้ได้รับประโยชน์ได้รับอานิสงส์อย่างโลกๆ คือ เวียนว่ายตายเกิด อยู่ใน โลกนี้อย่างดีๆ คือมีสุขคติ นี่เป็นขั้นหนึ่งเพราะอำนาจของสัมมาทิฐินั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การฝึกอบรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นการอบรมจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่หยาบเข้าไปหาส่วนที่ละเอียด และจากส่วนที่ง่ายกว่าเข้าไปหาส่วนที่ยากและลึกซึ้งกว่าเมื่อแรกเริ่มการฝึกอาศัยความเห็นชอบหรือความรู้ความเข้าใจถูกต้องที่เรียกว่าสัมมาทิฐิเป็นเชื้อหรือเป็นเชื้อไฟให้เพียงเล็กน้อย พอให้รู้ว่าตนจะไปไหน ทางอยู่ที่ไหน จะตั้งต้นที่ไหนเท่านั้นพิจารณาปัญหาและการมองโลกและชีวิตตามความเป็นจริง คือ เป็นจุดเริ่มต้นที่ถูกต้องและความหมายพื้นฐานของสัมมาทิฐิ สมด้วยพระพุทธพจน์ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิเป็นไฉน เรากล่าวว่า สัมมาทิฐิ^{๑๒} อย่าง คือ สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ ซึ่งจัดเป็นฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่นธอย่างหนึ่ง กับสัมมาทิฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะเป็นโลกุตตระและเป็นองค์มรรคอย่างหนึ่ง

สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนาจวิบากแก่นธเป็นไฉน คือ ความเห็นว่า ทาน ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชาผลกรรมที่ทำไว้ดีและชั่วมีผล มีวิบาก มีโลกนี้ มีปรโลก มี มารดา มีบิดา มีสัตว์ที่เป็น โอปปาติกะ มีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบปฏิบัติชอบ ซึ่งประกาศโลกนี้ และปรโลกให้แจ่มแจ้ง เพราะรู้อย่างด้วยตนเองมีอยู่ นี้แล สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ จัดเป็นฝ่ายบุญอำนาจ วิบากแก่นธ

สัมมาทิฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์มรรค เป็นไฉน คือ องค์มรรคมีข้อ สัมมาทิฐิ ที่เป็นตัวปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ธรรมวิชัยสัมโพชฌงค์ ของผู้มีจิตเป็นอริยะ มีจิต ไร้อาสวะ มีอริยมรรคเป็นสมังคี ผู้กำลังเจริญอริยมรรคอยู่นี้แล สัมมาทิฐิที่เป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็น โลกุตตระ เป็นองค์มรรค^{๑๓}

จากการศึกษาวิเคราะห์รายละเอียดต่างๆ ดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่า หลักความประพฤติของมนุษย์ ที่ถูกต้องดีงามนั้นจะต้องประกอบด้วยสัมมาทิฐิและต้องสอดคล้องกับหลักกรรมหรือกฎแห่งกรรม เสมอ เพราะหลักกรรมเป็นกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่รองรับความเป็นไปแห่งพฤติกรรมของ มนุษย์ทั้งหมด สัมมาทิฐิในระดับโลกิยะอาจกล่าวได้ว่าเป็นทิฐิชนิดที่เกื้อกูล เป็นไปเพื่อประโยชน์ สุขแก่ชีวิตและสังคมหรือว่า ได้แก่ ทิฐิชนิดที่ทำให้ก้าวหน้าไปในมรรคได้ ส่งผลแก่องค์มรรคข้ออื่นๆ

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ). “อสาพหุชาเทสนา ธรรมจักกัปปวัตตนกถา”, พุทธจักร, ปีที่ ๔๘, ฉบับที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๓๗, หน้า ๑๖.

^{๑๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๘/๑๕๕.

ได้ และในเมื่อเป็นความรู้ความเข้าใจที่สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรม ดาของธรรมชาติ โลกีย สัมมาทิฐินี้ จึงอาจเชื่อมต่อให้ก้าวไปยังโลกุตตรสัมมาทิฐิได้ด้วย

กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการก่อการกระทำและการให้ผลของการกระทำกล่าวคือ กระบวนการแห่งเจตจำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่างๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องสมกัน เช่น ทำกรรมดีมีผลดี ทำกรรมชั่วมีผลชั่ว เป็นต้น พุทธศาสนิก โดยทั่วไปย่อมตระหนักดีว่ากุศลกรรมที่บุคคลทำไว้มากย่อมเป็นสาเหตุให้บุคคลไปเกิดในสุคติ และสุคติที่บุคคลส่วนมากมุ่งหวังก็คือสวรรค์ การได้ไปเกิดในสวรรค์จึงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา หรือ ความเป็นความปรารถนาของผู้ที่ทำบุญกุศลไว้ เพราะการทำความดีโดยประการต่างๆ เป็นที่มาของบุญหรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นแหล่งผลิตบุญ ซึ่งมีความสุขเป็นผล สมดังพุทธพจน์ ที่ปรากฏในอติวุตตะกเถก นิบาตว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวต่อบุญเลย คำว่า บุญนี้ เป็น ชื่อแห่งความสุข อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เรารู้ด้วยฌานอันวิเศษยิ่งซึ่งวิบากอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ ที่ตนเสวยแล้วสิ้นกาลนานแห่งบุญทั้งหลายที่ตนได้ทำไว้สิ้นกาลนาน...”^{๒๐}

ความสุขเป็นสิ่งที่มนุษย์และเทวดาหรือแม้แต่ สัตว์ที่เกิดในอภายภูมิปรารถนาที่จะแสวงหาความสุขมีความสำคัญมากในการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ พุทธจริยธรรมไม่แยกต่างหากจากความสุขเริ่มแต่ขั้นต้นในการทำมาหากินหรือกรรมดีต่างๆ ในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือเจริญภาวนา ความสุขก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดสมาธิ ดังพุทธพจน์ว่า “ผู้มีสุข จิตย่อมตั้งมั่น”^{๒๑} และเมื่อจิตเป็นสมาธิบรรลุนานแล้ว ความสุขก็เป็นองค์ประกอบของฌาน ดังนั้น ความสุขกับบุญจึงเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ บุคคลผู้มีบุญก็ต้องมีความสุขหรือบุคคลผู้มีความสุขถือว่ามิมีบุญด้วย พระพุทธเจ้าทรงยกเอาความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิขึ้นมาบรรยายเป็นตัวอย่างว่า บุคคลผู้สูงเลิศประเสริฐสุดในโลกมนุษย์ทางฝ่ายคฤหัสถ์ก็คือพระเจ้าจักรพรรดิซึ่งเป็นผู้มี อำนาจมากที่สุด เปรียบพร้อมด้วยโภคสมบัติทุกประการ ตามคติพระพุทธศาสนาถือว่าพระเจ้าจักรพรรดิจะต้องเป็นผู้ทรงคุณธรรมอย่างสูงเยี่ยมด้วย โดยนัยนี้ พระเจ้าจักรพรรดิจึงนับว่าเป็นผู้มีความสุขมากที่สุดเหนือกว่ามนุษย์ทั้งหลาย เมื่อเปรียบเทียบกับความสุขประเภทอื่นๆ ให้เป็นลำดับขั้นความประณีตของความสุขทั้งหลาย แม้พระเจ้าจักรพรรดิจะทรงมีความสุขสมบูรณ์ถึงเพียงนี้ แต่เมื่อเทียบกับความสุขอันเป็นทิพย์ในสวรรค์แล้ว ความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิก็เป็นของเล็กน้อยเหลือเกินไม่ถึงแม้แต่เศษเสี้ยว เหมือน

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๑๓๘.

^{๒๑} จุ.อติ.(ไทย) ๒๕/๒๐๐/๒๐๕.

^{๒๒} ต.ม.(ไทย) ๑๕/๓๗๕/๑๐๖.

นำเอาก้อนหินเล็กๆ ก้อนเท่าฝ่ามือไปวางเทียบกับภูเขาหิมาลัย^{๒๓} ทิพยสุขในสวรรค์เป็นความสุขที่ล้ำเลิศกว่าของมนุษย์มากนัก แต่ก็ยังมีความสุขที่ประณีตล้ำลึกยิ่งกว่าทิพยสุขนั้นยิ่งไปอีก และเป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยกาม ไม่ต้องพึ่งสิ่งเสพละเอียดจากภายนอก ผู้ที่ได้ประสบความสุขอย่างนี้ประจักษ์กับตัวแล้ว ถึงแม้มาเห็นมนุษย์ที่มีความสุขพร้อมบริบูรณ์กำลังเสพละเอียดความสุขก็จะไม่รู้สึกลึกอกจามนุษย์นั้น หรือนึกอยากได้ความสุขอย่างนั้นบ้างแต่ประการใดเลย เหมือนเทวดาที่เสพลทิพยสุขมาเห็นมนุษย์เสพลสุขที่ทรมานกว่าจะรู้สึกอกจามหรือนึกยินดีอยากได้แต่อย่างใด และมีใช่เพียง กามสุขของมนุษย์เท่านั้นแม้แต่ทิพยสุขของเทวดาท่านก็ไม่ปรารถนา เพราะท่านได้พบความสุขดีกว่าสูงกว่าแล้วในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงเล่ากรณีของพระองค์เองเป็นตัวอย่างดังปรากฏในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสกัว่า

“มาคันทียะ เรานี้แหละ ครั้งก่อนเมื่อยังครองเรือนอยู่ มีกามคุณทั้งห้า พรั่งพร้อมเต็มที่บำรุงบำเรอด้วยรูป... เสียง... กลิ่น... รส... โภญฐัพพะทั้งหลาย... ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ น่ารัก ประกอบด้วยความชั่วชัวยวน ชวนให้กำหนัด เรามีปราสาทถึง ๓ แห่ง ปราสาทหนึ่งสำหรับฤดูฝน ปราสาทหนึ่งสำหรับฤดูหนาว ปราสาทหนึ่งสำหรับฤดูร้อน เรานั้นได้รับการบำเรอด้วยดนตรีทั้งหลายที่ล้วนแต่สตรีไม่มีบุรุษเจือในเลย อยู่ในปราสาท ประจําฤดูฝน ไม่ต้องลงจากปราสาทเลยตลอดเวลาสี่เดือน สมัยต่อมา เรานั้นได้ล่วงรู้ถึงความเกิดขึ้น ความคงอยู่ ไม่ได้ คุณและโทษของกามทั้งหลายกับทั้งทางออกหรือภาวะรอดพ้นจกตามความเป็นจริง จึงละกามตัณหา บรรเทาความร้อนรนเพราะกามเสียได้ หหมดความกระหายอยาก เป็นอยู่โดยมีจิตสงบระงับในภายใน เรานั้นมองเห็นสัตว์ทั้งหลายอื่น ผู้ยังไม่หมดราคะในกามทั้งหลาย ถูกกามตัณหาเกาะกิน ถูกแผดเผาด้วยความเร่าร้อนแห่งกาม เสพละเอียดกามทั้งหลายอยู่ ก็ฉันนี้ไฟพะยานต่อสัตว์เหล่านั้น ไม่รู้สึกยินดีในกามนั้นช้อนั้นเพราะเหตุไร ก็เพราะว่าเราริเริ่มอยู่ด้วยความชื่นชมยินดีที่ไม่ต้องมีกาม ไม่ต้องมีอกุศลธรรมทั้งหลาย จึงไม่ไฟพะยานถึงความสุขที่ทรมานกว่า ไม่นึกยินดีในความสุขที่ทรมานกว่านั้น

มาคันทียะ เปรียบเหมือนว่า ฤดูหอบดีหรือบุตรฤดูหอบดี ผู้มั่งคั่ง ร่ำรวยทรัพย์ มีโภคะมาก มีกามคุณทั้ง ๕ พรั่งพร้อมบริบูรณ์ ได้รับการบำรุงบำเรอ... เข้าประพฤติสุจริต... เข้าถึงสุคติในโลกสวรรค์ ในหมู่พวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ เทพบุตร แวดล้อมด้วยหมู่ นางอัปสร มีกามคุณ ๕ อันเป็นทิพย์พรั่งพร้อมบริบูรณ์ปรนเปรออยู่ เทพบุตรนั้นมองเห็นฤดูหอบดีหรือบุตรฤดูหอบดีที่มี

^{๒๓} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๕๐๑/๒๔๓.

ถามคุณ ๕ พรุ่งพร้อมบริบูรณ์บำรุงบำเรออยู่ เธอจะเห็นประการใด เทพบุตรนั้น. จะนึกอิจฉา ต่อคฤหบดีหรือบุตรคฤหบดี หรือไฟทะยานต่อถามคุณที่๕ อย่างของมนุษย์หรือจะประหลาดใจถึงกามทั้งหลายอย่างมนุษย์หรือไฟไม่ ท่านโคดมผู้เจริญ เพราะเหตุใด ก็เพราะกามทั้งหลายที่เป็นทิพย์ดีเยี่ยมกว่า ประณีตกว่ากามทั้งหลายอย่างของมนุษย์ มาคณทิยะ ฉะนั้นเหมือนกัน เรานั้น.. ไม่นึกไฟทะยานต่อสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ไม่รู้สึกยินดีในกามนั้น... ก็เพราะเรารัณรมย์อยู่ด้วยความชื่นชมยินดีที่ไม่ต้องมีกาม ไม่ต้องมีกุศลธรรม อีกทั้งเป็นสุขเหนือกว่าทิพย์สุข จึงไม่ไฟทะยานต่อความสุขที่ทราบกว่าไม่นึกยินดีในความสุขที่ทราบกว่านั้น^{๒๔}

อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าการเกิดเป็นเทวดานั้นถือว่าเป็นการเกิดในภพภูมิที่จัดเป็นสุคติ และเป็นภพภูมิที่ผู้ปรารถนาสุขอัน เกิดจากบุญกรรมนั้น ซึ่งการที่จะไปเกิด ณ ภพภูมิดังกล่าวได้ จะต้องสร้างเหตุที่สมควรแก่การได้เกิดเป็นเทพบนสวรรค์ได้ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ บุญ

บุญเป็นสิ่งที่คนต้องการ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ บุญอำนวยผลให้ผู้กระทำความสุข สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า บุญ นี้ เป็นชื่อของความสุก เราย่อมรู้ชัดว่าบุญที่เราทำแล้วตลอดกาลนานมีผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ อันเราเสวยมาแล้วตลอดกาลนาน ...”^{๒๕} บุญเป็นที่พึงอันสำคัญของสัตว์โลก ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จะเห็นได้ว่าที่พึงของคนเรานั้น บางอย่างเป็นที่พึงได้เฉพาะบางครั้งบางคราว เฉพาะเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนบุญ คือคุณความดีที่ทำไว้จะเป็นที่พึงให้แก่คนทุกเวลา โดยติดตามให้ผลไปถึงชาติหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในกาลทานสูตรว่า “... เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ทอดทิ้ง จึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมาก บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก ”^{๒๖} บุญเป็นขุมทรัพย์อันวิเศษ เป็นที่หลั่งมาแห่งสมบัติทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนิธิกัณฐสูตรว่า

ความเป็นพระราชาในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอัน น่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพทั้งหมดก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้ สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติคือพระนิพพานสมบัติก็ดี ผลที่น่าปรารถนาทั้งหมด จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้^{๒๗}

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๙๑-๒๙๒/๒๓๑-๒๓๒.

^{๒๕} อัง.สตุตถ. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐.

^{๒๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๕๘.

^{๒๗} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๒-๑๓/๑๕.

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า บุญเป็นเหตุให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดา ให้ได้ยศศักดิ์ เป็นจอมเทพ ได้รับสวรรค์สมบัติทุกอย่างตามกำลังบุญที่ทำไว้ บุญ (ความดี) ได้แก่ เครื่องชำระส้นดาน กุศล ความสุข ความประพฤติดชอบทางกาย วาจา และทางใจ กุศลธรรม^{๒๘} บุญ คือความดีขึ้นแห่งจิต ตรงกันข้ามกับบาป คือความฉิบหายแห่งจิต ความเจริญขึ้น ความประณีตขึ้น ความสูงขึ้นแห่งจิตนี้มี ที่คู่ได้ คือ คู่ที่ความสะอาดผุดผ่องของจิต อาการดีขึ้นของจิตทั้งหมดนี้รวมใช้คำว่า บุญ แปลว่า บริสุทธิ พระพุทธศาสนา ได้แสดงประเภทของบุญเอาไว้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ คือที่ตั้งแห่งการ ทำบุญ แบ่งออกเป็น ๒ หมวดคือ ๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ^{๒๙} (๑) ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จ ด้วยทาน ทำบุญด้วยให้เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย (๓) ภวานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavana ทำบุญด้วยการเจริญ ภavana คือฝึกอบรมจิตใจ ๒. บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ^{๓๐} (๑) ทานมัย คือทำบุญด้วยวัตถุ การให้ เป็นสิ่งของ (๒) สีลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี (๓) ภวานมัย คือทำบุญด้วยการ เจริญภavana ฝึกอบรมจิตใจ เริ่มตั้งความพิจารณาโดยความสิ้นไปเสื่อมไป (๔) อปจายนมัย คือ ทำบุญด้วยการประพฤติดอ่อนน้อม ประกอบด้วยความเคารพยำเกรง (๕) เวชยาวัจจมัย คือทำบุญด้วย การชวนช่วยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น (๖) ปัตติทานมัย คือทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น การ เฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น (๗) ปัตตานุโมทนามัย คือทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น (๘) ฐัมมเทสนามัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ทำด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ผู้อื่น (๙) ฐัมมัสสวนมัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการฟังธรรม ด้วย การศึกษาหาความรู้หลักธรรม (๑๐) ทิฏฐุชุกัมม คือทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

แม้ว่าจะมีการแบ่งบุญออกเป็น ๒ หมวดก็ตาม แต่ก็สามารถสรุปรวมลงเหลือแค่บุญกิริยา วัตถุ ๓ โดยจัดเอาบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ รวมเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ อปจายนมัยและเวชยาวัจจมัย จัด เข้าในสีลมัย ปัตติทานมัยและปัตตานุโมทนามัยเข้าในทานมัย ฐัมมเทสนามัยและฐัมมัสสวนมัย จัด เข้าในภวานมัย ส่วนทิฏฐุชุกัมม จัดเข้าทั้ง ทาน ศีล และภavana

หลักของบุญกิริยาวัตถุที่กล่าวมานี้เป็นหลักสำคัญของการฝึกกาย วาจา และใจ ให้ประณีต ขึ้น เจริญขึ้น สูงขึ้น ตามขั้นตอนที่เหมาะสมจากหยาบไปละเอียด เป็นอุปกรณ์ชั้นเยี่ยมที่ พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เพื่อแก้ ปัญหาให้สังคมสงบสุขอยู่ร่วมกันฉัน มิตรมีไมตรีจิตต่อกัน เมื่อนำมาจัดลงเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๓ แล้วก็จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของ การปฏิบัติที่ประณีตขึ้นตามลำดับขั้นของทาน ศีล และภavana คือ ๑. ทาน การให้ การเพื่อแผ่

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘.

^{๒๙} อัง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

^{๓๐} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๕๔-๑๕๕.

แบ่งปันกัน คือทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของตามสมควรแก่ ทานวัตถุที่มีอันได้แก่ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป การให้นี้รวมไปถึงให้ความรู้ ให้คำแนะนำสั่งสอน ให้ธรรมะ ให้ภัยต่อกัน ไม่ถือโทษโกรธกัน ให้เพื่อทำบุญและให้เพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อช่วยเหลือกันในคราวตกทุกข์ได้ยาก เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีอหยาตยติงาม ไม่ตระหนี่ นำเคารพยกย่อง ๒. ศีล ความประพฤติดีงาม ทำบุญด้วยการรักษาศีล คือ ทำกาย วาจา ให้เรียบร้อยไม่หยาบคายจู้จี้จ้านระรานผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ฝ่าฝืนกฎกติกาของสังคม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางร่างกายและชีวิต ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน ไม่สับสนในประเพณี เปล่งวาจด้วยคำสัตย์ ไม่หักรานตัดรอนผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา ไม่ประทุษร้ายตนเองด้วยสิ่งเสพติดมีเมานั่นจะทำให้เสื่อมเสีย สติสัมปชัญญะตกไปสู่ความประมาท ๓. ภาวนา การฝึกอบรมจิต ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือพัฒนาฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ ฝึกใจให้รู้ชำนาญงาน มีสมาธิควบคุมใจให้สงบตั้งมั่น ใช้ปัญญาพิจารณาสังขาร ไม่หลงยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ภาวนาเป็นการสร้างบุญขึ้นที่จิตใจโดยตรง เป็นการกำจัดกิเลสออกจากจิต

ทานช่วยกำจัดขัดเกลากความตระหนี่ความโลภให้เบาบางหมดไป ศีลคือสำรวมกายวาจาให้เรียบร้อยไม่ก่อกรรมทำชั่ว ไม่ทำชั่วทางกายวาจาทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทานและศีลมุ่งให้ขัดเกลาทำชีวิตจิตใจภายในให้ประณีตเจริญงอกงามขึ้นโดยใช้การกระทำ ภายนอกที่หยาบกว่าเป็นเครื่องมือหรือกล่าวได้ว่าเพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ ส่วนการปฏิบัติภาวนาเป็นขั้นสมาธิและปัญญาเน้นการปฏิบัติภายในโดยตรง ทานและศีลจึงเป็นฐานให้ภาวนาเจริญก้าวหน้าเต็มที จนกำจัดกิเลสออกจากจิตได้ จึงเป็นหลักของการพัฒนาอย่างมีระบบจากง่ายไปหายาก

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ตามหลักของการพัฒนากาย วาจา และใจ บุญที่อำนวยการให้ผู้กระทำไปเกิดเป็นเทวดานั้นมิได้ทั้งการทำบุญในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา แต่สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา ^{๓๐} ชาวพุทธจึงมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่แสวงบุญนอกพระพุทธศาสนา บุญเป็นเหตุ ความเป็นเทวดาเป็นผล คือบุญอำนวยการให้เป็นเทวดา การอุบัติเป็นเทวดานั้น เมื่อจะเกิดก็เป็นอุปบัติดิเทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดา หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ส่วนจะตั้งอยู่ในฐานะอย่างไรรู้แน่อยู่แล้วแต่การบำเพ็ญบุญมามากน้อยเพียงใด และรวมถึงสถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น ดังข้อความว่า

ถ้ามีบุญน้อย ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเองได้ ไปอุบัติขึ้นที่ดักของเทวดาตนใดก็ตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุตรเป็นธิดาของเทวดาตนนั้น สตรีทำบุญไว้ตายแล้วไปอุบัติบังเกิดขึ้นเหนือแท่นที่

^{๓๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนา” ๓๒.

บรรทมของเทพตนใดก็ต้องเป็นบาทบริจาริกาของเทพตนนั้น ถ้ามีบุญกุศลสร้างไว้น้อยมีวาสนาจะ
ได้เป็นเพียงพนักงานตกแต่งประดับประดาอาภรณ์วิญญิตเครื่องต้นเครื่องทรง ของเทพตนใด ย่อม
อุบัติเกิด ณ ที่ใด ๆ ของเทพผู้จะเป็นนายตนนั้น ถ้ามีวาสนาจะได้เป็นเพียงเทวดาประเภทรับใช้เป็น
บริวารของเทพผู้มีบุญตนใดก็ย่อมไปอุบัติเกิดภายในบริเวณปราสาทวิมานของเทพผู้เป็นนายตนนั้น
หากว่าไม่ได้อุบัติเกิดในบริเวณวิมานทิพย์ของเทพตนใดทั้งนั้น แต่อุบัติเกิดในที่ระหว่างแดน ต่อ
แดน ไม่ทราบว่าจะจะเป็นบริวารของเทพผู้เป็นเจ้าของวิมานไหน ในกรณีนี้ องค์เทพผู้ทรงเป็นอธิบดี
ยิ่งใหญ่กว่าเทพทั้งปวงในเมืองนั้น ย่อมจะเสด็จมาเป็นผู้พิพากษาคัดสิน วิธีพิพากษาของพระองค์
นั้นก็คือหากเทวดาที่เกิดใหม่นั้น เกิดใกล้วิมานของเทพตนใดก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารของเทพตน
นั้น หากว่าอนุমানดูแล้วสถานที่ที่อุบัติเกิดขึ้นกึ่งกลางพอดีก็ต้องดูที่หน้าของเทพที่เกิดใหม่ หากว่า
หันหน้าเล็งแลไปทางวิมานของเทพตนใด พระองค์ก็ตัดสินให้เป็นบริวารของเทพตนนั้น ...^{๓๒}

ข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ระบุถึงวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดาและเทพธิดา มีความ
แตกต่างกันออกไปตามสถานที่ที่ตนอุบัติขึ้น เป็นอากาศัญญเทพบ้าง (เทพที่อยู่ท่าอากาศ) เป็น
ภุมมัญญเทพบ้าง (เทพที่อยู่บนพื้นดิน) เป็นรุกขเทพบ้าง (เทพที่อยู่ต้นไม้) เทพเหล่านี้ เมื่อครั้งเป็น
มนุษย์เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อยเหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านผู้เสก าม^{๓๓} จึงมีวิมานอยู่เป็นของตนเอง
เมื่อเปรียบเทียบดูแล้วจะเห็นว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเทวดาที่ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเอง ข้อนี้
เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความเป็นเทวดาในด้านฐานอย่างเห็นได้ชัด

(๑) ทำบุญให้ทานได้สวรรค์สมบัติ ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน คือการให้ เป็น
ขั้นแรกของการทำบุญ ผลของทานมัยคือมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถ
กถาธิปฎกหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกกกล่าวถึงผู้ทำบุญให้ทานเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็น
เทวดามีวิมานรุ่งเรืองอยู่ที่สวรรค์ พระพุทธเจ้าเมื่อพบกับเทวดาเหล่านั้นก็จะตรัสถามเป็นเชิง
สนทนากันด้วยไมตรีจิตซึ่งเรื่องที่สนทนากันก็จะมีเรื่องวิมาน ความรุ่งเรือง ความสุขสบายใน
สวรรค์ชั้นนั้นๆ รวมอยู่ด้วย เช่นตรัสถามกะนางเทพนารีว่า

... เพราะบุญอะไร ผิวพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และ
โภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก ตลาคดขอลถามว่าเมื่อเธอ
เกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่าง
ไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้ ... นางเทพธิดาได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ... ชาติก่อน หม่อม

^{๓๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘), โลกทิปนี, หน้า ๑๓๕-๑๔๐.

^{๓๓} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนา” หน้า ๔๖.

ฉันเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์โลก ได้เห็นภิกษุหลายรูปผู้หนึ่งเห็นน้อยกระหายน้ำจึงมีขม้นถวายน้ำให้ท่านดื่ม ...^{๓๔}

สาวกของพระพุทธเจ้าที่ทรงคุณวิบารูป นอกจากจะเที่ยวจาริกไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทในโลกมนุษย์แล้วยังได้ไปโปรดเทวดาบนสวรรค์ด้วยได้สอบถามความเป็นอยู่เพื่อเป็นข้อมูลในการแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท พระสาวกผู้มีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากคือพระมหาโมคคัลลานเถระ เคยถามนางเทพธิดาถึงอภิสกุลที่ตนได้รับในเทวโลกว่า

... เพราะบุญอะไร ผิดพรหมเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และ โภคะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ ... นางเทพธิดาตอบว่า ... เมื่อฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นสะกั (อยู่) ในเรือนพ่อผัว ได้เห็นภิกษุผู้ปราศจากกิเลสประดุจรูปมีใจผ่องใสไม่มัวหมอง เลื่อมใสแล้วได้ถวายขนมกุมมาสก้อนหนึ่งแด่ท่านด้วยมือทั้งสองของตน ครั้นถวายแล้วฉันจึงมาบันเทิงใจอยู่ในสวนนั้นวัน ...^{๓๕}

(๒) **ทำบุญรักษาศีลได้สวรรค์สมบัติ** สำหรับศีลมัชฌิมา ๖ ประการที่สำเร็จด้วยศีล คำสรุปท้ายของศีล ๕ พระท่านจะกล่าวว่า สีเลน สุกตียนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา สีเลน นิพฺพตฺติ ยนฺติ มีความหมายว่า จะไปสู่สุคติด้วยศีล จะถึงพร้อมสมบูรณ์แห่งโภคะสมบัติด้วยศีล จะถึงนิพพานก็ได้ด้วยศีล ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล จึงมีสิทธิ์ได้รับมนุษย์สมบัติ (โภคะ) สวรรค์สมบัติ (สุคติ) และนิพพานสมบัติ (ความดับกิเลส) พระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่า ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล ย่อมมีความรุ่งโรจน์ในสวรรค์เป็นเบื้องหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในภทตติกาวิมานว่า

... เทพธิดาผู้มีบริวารยศ เพราะบุญอะไร เธอจึงได้เกิดในหมู่เทพชั้นไตรทศ ตถาคตามเธอแล้วจงบอกเถิดว่า นี่เป็นผลของกรรมใดเล่า ... เทพธิดาได้กราบทูลว่า ... หม่อมฉันเข้าจำอุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปีกัษ และตลอดปาฏิหาริย์ปีกัษ หม่อมฉันสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานด้วยความเคารพ จึงได้ครอบครองวิมานนี้ ... หม่อมฉันยินดีในศีล ๕ ฉลาดในอริยสัจ มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นอุบาสิกาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า โคดม ผู้ทรงมีพระจักขุ หม่อมฉันได้บำเพ็ญสุจริตธรรม และได้บำเพ็ญกุศลธรรมไว้แล้ว จุตติจากมนุษยโลกนั้นแล้วได้เกิดเป็นเทพธิดา มีรัศมีในตัวเอง เทียวชมสวนนั้นวันอยู่ ...^{๓๖}

(๓) **ทำบุญเจริญภาวนาได้สวรรค์สมบัติ** ภาวนามัชฌิมา ๖ ประการที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา คือความดีที่ทำการอบรมจิตให้สุขสงบ มีคุณธรรม เช่น เมตตากรุณา (จิตภาวนา) และ

^{๓๔} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๔-๕๗/๑๐.

^{๓๕} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๗-๑๒๑/๒๐-๒๑.

^{๓๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๐๘-๒๑๔/๓๖-๓๗.

ฝึกอบรมเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง (ปัญญากาวนา) กาวนามัยนี้ เป็นการสร้างบุญในด้านยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เจริญองกามขึ้นด้วยคุณธรรม จะเห็นได้ว่า เทวดาผู้บำเพ็ญกาวนามัยเอาไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ย่อมเป็นผู้ร่ำพร้อมด้วยโภคสมบัติ มีบริวารแวดล้อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังเทพธิดาคนหนึ่งซึ่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งพระมหาโมคคัลลานะเถระได้สอบถามถึงผลที่นางได้รับในเทวโลกว่า

เรามีหมู่เทพนารีห้อมล้อม ดุจท้าวสักกเทวราช เที่ยวชมไปโดยรอบในสวนจิตรลดาอันน่ารื่นรมย์ เปล่งรัศมีสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอยู่ ดุจดาวประกายพริ้ว เพราะบุญอะไร ผิดพรรณเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโศกะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ ... นางเทพธิดาได้ตอบแก่พระเถระว่า เมื่อดิฉันเกิดเป็นมนุษย์ อยู่ในหมู่มนุษย์เป็นคนใช้ ทำงานรับใช้ผู้อื่นอยู่ในสกุลหนึ่ง เป็นอุบาสิกาของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระจักขุ ทรงพระยศ ดิฉันได้มีความพากเพียรออกจากกิเลสในศาสนาของพระศาสดาผู้คงที่ เพราะมีมนสิการมั่นอยู่ในใจว่า แม้ถึงร่างกายนี้จะแตกสลายไปก็ตามทีการที่เราจะหยุดความเพียรในการเจริญกัมมัฏฐานนี้จะไม่เป็นอันขาด ขอเชิญท่านดูผลแห่งความเพียรออกจากกิเลสซึ่งดิฉันมีความรู้น้อยได้บรรลุอริยมรรคอันมีสิกขา ๕ เป็นอุปนิสัย เป็นทางสวัสดิเป็นเหตุถึงความเกษม ไม่มีขวากหนามคือกิเลส เป็นสภาวะที่ (ค้นหาและทักขิ) ยึดเหนี่ยวไม่ได้ เป็นทางตรงที่สัตว์มนุษย์ทั้งหลายประกาศแล้วนี้เกิด ... สถานที่ที่ดิฉันได้รับในบัดนี้ มิใช่สถานที่สำหรับคนที่ไม่ได้ทำบุญไว้ แต่เป็นสถานที่สำหรับคนที่ได้ทำบุญไว้เท่านั้น ไม่มี ความโศก น่าเพ็ดลพิตใจ เป็นอุทยานกว้างใหญ่ของเหล่าเทพชั้นไตรทศ ...^{๓๗}

การบำเพ็ญกาวนามัยของเทวดาผู้ปฏิบัติที่สวรรค์ชั้นฉกามาพจรนั้นจะเป็นไปในลักษณะร่วมกับบุญกิริยาวัตถุ ๒ ข้อข้างต้นด้วย คือกระทำร่วมกันทั้งทานศีลและกาวนา เช่น มีใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัยถวายทานรักษาศีล ในบุญกิริยาวัตถุสูตรพระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึงบุคคลผู้ บำเพ็ญบุญต่างกันได้รับผลต่างกันโดยไม่ได้เน้นที่กาวนามัย จำแนกเป็น ๓ กลุ่ม ๘ จำพวกคือ กลุ่มที่ ๑ พวกที่ให้ทานน้อย รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญกาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลต่ำในมนุษยโลก กลุ่มที่ ๒ พวกที่ให้ทานปานกลาง รักษาศีลปานกลาง แต่ไม่เจริญกาวนาเลย เมื่อตายไปจะเกิดในตระกูลสูงในมนุษยโลก กลุ่มที่ ๓ พวกที่ให้ทานมาก รักษาศีลมาก แต่ไม่เจริญกาวนาเลย เมื่อตายจะไปเกิดเป็นเทวดา ๖ จำพวกในสวรรค์ชั้นต่างๆ คือจาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตดี เมื่ออาศัยผลต่างกันเป็นเกณฑ์กำหนดองค์ธรรมจึงได้องค์ธรรม ๘ ประการคือผลในมนุษยโลก ๒ และผลในสวรรค์ ๖ จึงรวมเป็น ๘ ประการ^{๓๘}

^{๓๗} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๕๗-๑๗๐/๒๕-๓๐.

^{๓๘} อภ.อภ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๔-๒๕๖.

ในทานุปัตติสูตร^{๓๙} ได้กล่าวถึงผลที่เกิดจากการให้ทานว่ามี ๘ ประการ ซึ่งเป็นการกล่าวรวมไปถึงศีลมัชฌิมาและภวานามัยเอาไว้ด้วยคือ ๑. ความเกิดในตระกูลสูง คือตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลคหบดี ๒. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ๔. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นยามา ๕. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นดุสิต ๖. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นนิมมานรดี ๗. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ๘. ความเกิดเป็นเทวดาชั้นพรหมภิกขา

ผลประการที่ ๑-๗ เกิดจากความมีศีลให้ทานแล้วตั้งความปรารถนาไว้ ส่วนผลประการที่ ๘ เกิดจากการมีศีลปราศจากราคะให้ทาน คำว่า ปราศจากราคะในที่นี้คือการตัดกิเลสได้ด้วยโศดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค หรือข่มไว้ด้วยสมาบัติ ผลที่เกิดขึ้นจากการทำบุญนั้นจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ เช่น ทำบุญด้วยการให้ทานจะมีผลมาก อานิสงส์มากต้องทำให้ครบในสัมปทา ๔ คือ ๑. วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือบุคคลเป็นที่ตั้งรองรับทาน เช่น ทักขิโณบุคคลเป็นพระอรหันต์ หรือพระอนาคามีผู้เข้านิโรธสมาบัติได้ ๒. ปัจจัยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย คือสิ่งที่จะให้เป็นของบริสุทธิได้มาโดยชอบธรรม ๓. เจตนา-สัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดีทั้ง ๓ กาล เจตนาดีก่อนให้ เรียกว่า บุญพเจตนา เจตนาดีขณะให้ เรียกว่า บุญเจตนา เจตนาดีหลังให้ เรียกว่า อปรายเจตนา จิตโสมนัสประกอบด้วยปัญญา ๔. คุณาดีเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษ คือ ปฏิภาณหมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทักขิโณบุคคลนั้นออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ^{๔๐} ด้วยหลักการตามที่กล่าวมานี้ จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความเป็นเทวดาว่าเกิดด้วยเหตุและผล ชาวพุทธจึงควรมองสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุด้วยผล ทำบุญด้วยสติปัญญาด้วยความรู้ความเข้าใจ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองในบุญในหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแท้จริง

พุทธปรัชญานั้นถือว่าเป็นปรัชญาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีหลักธรรมคำสอนอันเป็นัจฉธรรม ความจริง คงทนต่อการพิสูจน์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชีวิต เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและใจ พุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงให้เห็นว่า ชีวิตจะประเสริฐวิเศษได้ต้องมีการพัฒนา ในหมู่คนทั้งหลาย ผู้มีตนอันฝึกฝนแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด พุทธปรัชญาเถรวาท มีข้อปฏิบัติฝึกหัดกายวาจาใจของบุคคลให้เป็นไปในทางที่เรียบร้อยดีงาม เป็นที่พึงประสงค์ของคนในสังคมทุกระดับชั้น ในวิถีชีวิตของมนุษย์มีสิ่งที่พึงประสงค์ใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการคือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ^{๔๑} พุทธปรัชญาเถรวาทให้การยอมรับสมบัติทั้ง ๓ ระดับ แต่จุดเน้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของ พุทธปรัชญา

^{๓๙} อัง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๒๕๒-๒๕๔.

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๒.

^{๔๑} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๕.

เถรวาทคือพระนิพพานซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า ปรมัตถ์ หรือ ปรมัตถะ แปลว่า ประโยชน์อันยอดเยี่ยม หรือจุดหมายสูงสุด ข้อปฏิบัติอันจะเป็นเหตุอันวยให้ได้สิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการ เรียกว่า หลักธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นคุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ความทรงรักษาไว้ซึ่งผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว สมบัติอันพึงประสงค์ทั้ง ๓ ประการ นั้นจัดเข้าในรูปของประโยชน์ได้ทั้งโดยความหมายและโดยการแบ่งระดับชั้น พระพุทธศาสนาได้นำคำว่าประโยชน์มาจัดแบ่งเป็นระดับ บัณฑิตต่าง ๆ มีตั้งแต่ประโยชน์ชั้นธรรมดาสามัญไปจนถึงประโยชน์ชั้นสูงสุด ประโยชน์คือคำที่แปลมาจากคำว่า อรรถ หรือ วัตถุประสงค์ ผู้ที่ต้องการประโยชน์ในระดับต่างๆ ต้องลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้โดยมีข้อที่ทรงเน้นย้ำสำคัญคือความไม่ประมาท ดังพุทธคำรัสว่า

บุคคล เมื่อปรารถนาอายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดีอย่างโอฬารต่อๆ ไป พึงทำความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง ชีรชนท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะ) และประโยชน์ในภายหน้า (สัมปรายิกัตถะ)^{๔๒}

ในชั้นเดิมท่านแบ่งประโยชน์เป็น ๒ ระดับคือ ประโยชน์ชั้นต้น เรียกว่า ทิฐฐัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ชั้นล้าลึก เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือ เบื้องสูง ในกรณีดังกล่าวนี้ ปรมัตถะหรือประโยชน์สูงสุดก็รวมอยู่ในข้อที่ ๒ คือสัมปรายิกัตถะ คือเป็นส่วนยอดของประโยชน์ชั้นที่ ๒ นั้น ในชั้นหลังท่านประสงค์จะเน้นปรมัตถะให้เด่นชัดเป็นพิเศษจึงแยกออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก และจัดประโยชน์หรือจุดหมายนั้นออก เป็น ๓ ชั้น^{๔๓} เมื่อนำเอาสมบัติ ๓ ประการข้างต้นมาจัดเข้าในรูปของประโยชน์ ๓ ระดับ จึงมีความสอดคล้องกันทั้งโดยระดับและความหมาย ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจความหมายของประโยชน์ทั้ง ๓^{๔๔} มาแสดงโดยสังเขปดังนี้

ทิฐฐัมมิกัตถะ ประโยชน์ในบัดนี้ ประโยชน์ชีวิตนี้ หรือประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายเบื้องต้น หมายถึง ประโยชน์อย่างที่มีมองเห็นกันอยู่ ที่เข้าใจกันง่ายๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องชั้นนอก หรือธรรมดาสามัญที่มุ่งหมายกันในโลกนี้ ได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ หรือทรัพย์สินฐานะ เกียรติ ไม้ตรี ชีวิตคู่ครองที่เป็นสุขเป็นต้น รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้โดยทางชอบธรรม การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านี้โดยทางที่ถูกต้อง การใช้สิ่งเหล่านี้ทำตนและคนอื่นที่เกี่ยวข้องให้มีความสุข การอยู่ร่วมกันด้วยปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องในระหว่างมนุษย์เพื่อความสุขร่วมกัน

^{๔๒} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑-๑๕๒.

^{๔๓} พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๑๔๔/๔๖๔.

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม:ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๕๕๔-๕๕๕.

สัมปรายิکتละ ประโยชน์ในเบื้องต้น หรือประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้า หรือผิวดินในภายนอก เกี่ยวด้วยชีวิตด้านใน หรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิตเป็นจุดหมายชั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำกว่าสิ่งที่จะพึงได้ตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใฝ่ใจในศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบทางใจ การรู้จักปิติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิตคืออณาสมาบัติ (เดิมรวมถึงการตรัสรู้ที่เป็นปรมาัตต์ด้วย) เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านอามิสสูงเกินไปจนต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องทำกรรมชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรม ความดีงาม รู้จักทำการด้วยความไม่ธรรม รักความดีงามรักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิต

ปรมาัตตะ ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุด หรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตเป็นอิสระโปร่งโล่งผ่องใสไม่ถูกบีบคั้นคับข้องจำกัดด้วยความยึดถือมั่นหวั่นหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัว อยู่อย่างรู้ทุกข์ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอัน ประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติและนิพพาน

ตามมติทางพุทธปรัชญาเถรวาท บุคคลควรดำเนินชีวิตให้บรรลุจุดหมายอย่างน้อยถึงขั้น ที่ ๒ คือสัมปรายิکتละ ประโยชน์ในภายในหรือภพหน้า เพราะผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตมีชีวิตอยู่อย่างไม่ว่างเปล่าไร้ค่าในโลกนี้ คือผู้ที่ได้ปฏิบัติพัฒนาตนจนได้ประสบจุดหมายหรือประโยชน์ถึง ๒ ขั้น กล่าวคือเมื่อบุคคลได้บรรลุวิภูษณ์มิกัตตะแล้วก็ควรประพจน์จุดหมายหรือประโยชน์ขั้นที่ ๒ อันได้แก่สัมปรายิکتละ ๔ ประการซึ่งเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในเบื้องต้นหรือภพหน้า ได้แก่ ๑. สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๒. สีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล ๓. จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความเสียสละ ๔. ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา^{๔๕} ประโยชน์ในเบื้องต้นหรือภพหน้าที่มนุษย์ปรารถนาก็คือสุคติ การได้รับความสุขความสะดวกสบาย ของความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ได้แก่ โลกสวรรค์ เป็นดินแดนที่คนส่วนมากต้องการไปเกิด ผู้ที่เกิดบนสวรรค์เรียกว่าเทวดา “สวรรค์ คือเมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไป

^{๔๕} อก.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓.

ด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์เรียกว่าเทวดา เพราะเป็นบุคคลจำพวกที่เล่นสนุกสนาน ด้วยกามคุณ ๕ ประการ และด้วยคุณพิเศษมีมานและอภิญญาเป็นต้น ...”^{๔๖}

แม้ว่าตามปกติพวกมนุษย์จะถือว่าเทวดาสูงกว่าพวกตนและอยากไปเกิดในสวรรค์ แต่สำหรับพวกเทวดาถือว่าการเกิดเป็นมนุษย์เป็นสุคติของพวกเขา ดังมีพระพุทธพจน์รับรองไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์นี้แหละ นับว่าเป็นการไปสู่สุคติของเทพทั้งหลาย ” เมื่อเทวดาตนใด ตนหนึ่งจะจุติ เพื่อนเทพชาวสวรรค์จะพากันอวยพรว่า ให้ไปสุคติคือไปเกิดในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เพราะโลกมนุษย์เป็นถิ่นที่มีโอกาสเลือกประกอบกุศลกรรมทำความดีงามต่างๆ และประพฤติ ปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มที่ (ความชั่วหรืออกุศลกรรมต่างๆ ก็เลือกทำได้เต็มที่เช่นเดียวกัน)^{๔๗}

อย่างไรก็ตาม พุทธ ปรัชญาเถรวาท มีหลักธรรมสำหรับเป็นข้อปฏิบัติที่เหมาะสมและ สัมพันธ์กับความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม และความพร้อม หรือความแก่กล้าสูงงอม แห้งอินทรีย์ของบุคคลในระดับต่างๆ ผู้ที่มีความมุ่งมั่นในประโยชน์ระดับใดก็ใช้ความเพียรพยายาม ของตนปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะเป็นเหตุให้ได้รับประโยชน์นั้น และเนื่องด้วยสัมปราชัยกัตถะคือ ประโยชน์ภายในหรือภพหน้าซึ่งอยู่ในระดับสวรรค์สมบัตินั้นเป็นที่ต้องการของคนส่วนมากซึ่งยัง เป็นผู้ต้องเกิดตายในวัฏฏสงสารถือกันว่าประโยชน์ขั้นนี้เป็นสุคติของมนุษย์ ในกรณีเช่นนี้ พระพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายดังกล่าวเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจให้ ความหวัง และที่สำคัญคือช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท

๓.๒.๒ สัมปทา ๕ หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ ไปเกิดเป็นเทวดาประการต่อมาเรียกว่า สัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิปทาอันให้สำเร็จ ความปรารถนา มี ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา^{๔๘}

ศรัทธา ความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผล ที่ตนมองเห็นด้วยปัญญา ถูกต้องตามหลักพระ ศาสนา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจา ใจให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ เป็นความเชื่อที่เร้าใจ ให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่ มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อๆ ย่างๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขึ้นสู่ความรู้ เชื่อมั่นในพระธรรมว่าเป็นสิ่งที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ เป็นความดีที่จะน้อมเข้ามาไว้ในตนได้ เมื่อนำมาปฏิบัติก็จะเห็นผลประจักษ์ได้ด้วยตนเองให้ชีวิตไม่ตกไปในทางชั่วร้าย เชื่อมั่นใน พระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้มีความสามารถที่จะบรรลุความจริง หรือความดีงามสูงสุดตาม

^{๔๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ๓๑.

^{๔๗} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๓-๔๔๘ ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุง ขยายความ**, หน้า ๔๖๖.

^{๔๘} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๖/๔๘.

คำสอนของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพยานในธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าปฏิบัติตามได้จริง และมีผลประเสริฐจริง รวมเป็นความเชื่อความซาบซึ้งใจในพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติทดลองสิ่งที่เชื่อด้วยศรัทธานั้นให้เห็นผลประจักษ์จริงจัง แก่นอนจะนำไปสู่การได้ปัญญาต่อไป

ศีล คือระเบียบความประพฤติ ได้แก่ ระเบียบวินัยที่ใช้ควบคุม กาย วาจา ให้เรียบร้อย ปิดกั้นโอกาสที่จะทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำความดี เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสอย่างหยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา จัดเถลาคณให้ประณีตขึ้น เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสงบสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจของสมาชิกที่อยู่ร่วมกันให้เข้าถึงจุดหมายอันดีงามซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคม หรือชุมชนนั้นๆ พร้อมทั้งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับอบรมกาย วาจา และอาชีวะ ให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึกปรือคุณภาพจิตและการใช้สมรรถภาพจิตอย่างได้ผลยิ่งขึ้นไป

สุตะ คือสิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับเล่าเรียน หรือถ่ายทอดต่อกันมา ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพและประกอบกิจต่างๆ ในทางโลก สุตะเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา จัดเข้าเป็นปรโตโมสะ และเป็นปรโตโมสะที่ดี โดยฐานะที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของอริยสาวก คือเป็นความรู้ที่มีความจำเป็นสำหรับทุกคนในการที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงาม

จาคะ คือการเสียสละ หมายถึง รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการสละออกไป การสละภายนอก ได้แก่ สละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สละประโยชน์ส่วนน้อยสำหรับตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของสังคม ของคนหมู่มาก พร้อมทั้งจะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือมีใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแค้นเอาตัวรอด พร้อมช่วยเหลือเกื้อกูลบำเพ็ญประโยชน์ ส่วนการสละภายใน เป็นการสละกิเลสความโลภ ละทิฐิมานะ ไม่มีความตระหนี่หวงแหน คอยเสริมเพิ่มทวีความเสียสละให้ ข้มแข็งยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้นที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเข้าวนให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมด เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

ปัญญา คือความรู้ทั่ว หรือรู้ชัด ได้แก่ รู้ถึงความจริง หรือรู้ตามความเป็นจริง หยั่งรู้เหตุผล แยกแยะวินิจฉัยออกไป เช่น รู้เหตุ รู้ผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด รู้ถูก รู้ควรไม่ควร รู้คุณ รู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หรือปัจจัยต่างๆ รู้เข้าใจสภาวะ ความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ รู้พิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจง จัดการ หรือดำเนินการอย่างไรๆ จึงจะแก้ปัญหาได้ หรือสำเร็จผลที่มุ่งหมายได้ ปัญญาคือความเข้าใจถูกชัด ถ่องแท้ มองทะลุปัญหา

เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่ว่าตามอารมณ์ หรือหลงไปตามสิ่งที่ชั่วร้าย ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

สัมปทา ๕ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต ผู้ต้องการให้เกิดมีขึ้นในตนต้องอาศัยการฝึกฝนปฏิบัติอย่างต่อเนื่องให้สัมปทา ๕ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เจริญงอกงามไปพร้อมกับร่างกายและใจของตน จนไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงต่อสิ่งใดๆ เพราะดำเนินชีวิตในทางที่ตรง ชีวิตมีความสมหวังเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย เรียกว่า เป็นผู้เข้าถึงจุดหมายของการมีชีวิต การพัฒนาตนจนสำเร็จผลดังกล่าวนี้เป็นหลักความจริงที่เกิดขึ้นดำรงอยู่ได้ตามธรรมชาติแห่งเหตุผล เมื่อเหตุมีพร้อมผลก็จะออกมาเอง ผู้พัฒนาตนด้วยปฏิบัติในสัมปทา ๕ อย่างสม่ำเสมอสมบูรณ์ ย่อมพัฒนาตนสำเร็จผล ไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึงแม้แต่ความตาย เมื่อ ตายแล้วย่อมไปเกิดที่สวรรค์และสามารถกำหนดสวรรค์ที่ตนจะไปเกิดได้ สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองไว้ในสังสารูปปัตติสูตรว่า

... ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า เทพชั้นจาตุมหาราช มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้วเราพึงเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมเทพชั้นจาตุมหาราช เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังฆารและวิหารธรรมเหล่านั้น อันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้เป็นไปเพื่อเกิดขึ้นในขันธ์มหาธาตุนั้นอีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่าเทพชั้นดาวดึงส์ ... เทพชั้นยามา ... เทพชั้นดุสิต ... เทพชั้นนิมมานรดี หรือเทพชั้นปรนิม-มิตวสวัตตี มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นดาวดึงส์ ... ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นยามา ... ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นดุสิต ... ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นนิมมานรดี ... ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังฆารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดขึ้นในเทพชั้นดาวดึงส์ ... ในเทพชั้นยามา ... ในเทพชั้นดุสิต ... ในเทพชั้นนิมมานรดี ... ในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ...^{๔๕}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สัมปทา ๕ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เจริญสัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน แม้แต่ชั้นรูปาวจรและอรุพาจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้วเจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๐-๑๖๕/๒๐๘-๒๑๔.

อนึ่ง เราจะพบว่า การปฏิบัติตามหลักสัมปทา ๕ แล้วได้ไปเกิดเป็นเทพนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากกรณีตัวอย่างเรื่องคนขี้เรื้อนชื่อนายสุปปพุทธะ เนื้อความปรากฏในพุทธทศนิกายธรรมบทพระไตรปิฎก เพื่อเป็นหลักฐานคือ

ก.กรณีเรื่องนายสุปปพุทธะ

ในสมัยพุทธกาล มีชายคนหนึ่งเป็นโรคเรื้อน เป็นคนยากจนเจ็บใจ ชื่อว่า สุปปพุทธะ เป็นโรคเรื้อนอย่างแรงจนถึงเนื้อหลุด นอนร้องครวญครางอยู่ตามถนนตลอดคืน ทำให้คนไม่เป็นอันหลับอันนอน วันหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแสดงธรรมแก่หมู่ชนกลุ่มใหญ่ สุปปพุทธะมองเห็นมาแต่ไกล คิดว่าคนประชุมกันเป็นอันมาก คงจะมีอาหารแบ่งปันให้บ้างเป็นแน่ จึงเดินตรงเข้าไป ก็ได้เห็นเขากำลังฟังธรรมกัน และพระพุทธเจ้ากำลังทรงแสดงธรรมก็หมดหวังในอาหาร แต่ก็เกิดอยากจะทำกรรมบ้าง จึงนั่งลงในส่วนข้างหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูบริษัทั้งหมด ทราบด้วยพระญาณว่า ชายโรคเรื้อนผู้นี้เป็นภพบุคคล คือ ผู้ที่สมควรจะรู้ธรรมได้ จึงแสดงอนุพุทธานุภาพต่อด้วยอริยสัจจบแล้ว สุปปพุทธะได้ดวงตาเห็นธรรม สรรเสริญพระธรรมและแสดงว่าตนเป็นอุบาสกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต ได้ถวายอภิวาททำประทักษิณคือเวียนขวาหลีกออกไป สุปปพุทธะออกไปไม่นานนักก็ถูกแม่โคอ่อนชีวิตตาชกถูกภิกษุได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถามคดีเบื้องหน้าของสุปปพุทธะ ตรัสตอบว่าสุปปพุทธะเป็นโสดาบัน มีสัมโพธิ(ความตรัสรู้) เป็นเบื้องหน้าถามว่าเหตุใดสุปปพุทธะจึงเป็นคนยากจนเร้นแค้น ตรัสตอบว่าสุปปพุทธะได้เคยเบียดเบียนในกรุงราชคฤห์ วันหนึ่งได้ไปชมสวนและพบเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเดินบิณฑบาตอยู่ ได้เกิดความคิดหมิ่นชังว่า คนขี้เรื้อนนี้นี้เป็นใคร เทียวเพ่นพ่านอยู่ ได้ถ่มน้ำลายซึ่งเป็นการแสดงกิริยาดูหมิ่น ไม่เคารพ สุปปพุทธะใหม่อยู่ในนิระช้านาน เพราะวิบากที่เหลือของกรรมนั้น จึงได้เป็นมนุษย์ยากจนเร้นแค้นแสนเจ็บในกรุงราชคฤห์นี้สุปปพุทธะอาศัยกรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศ มีศรัทธา สมาทานศีล สุตตะจาละ ปัญญา แล้ว จึงไปเกิดเป็นสหายของเทพชั้นดาวดึงส์รุ่งเรืองด้วยวรรณะ และยศ ยิ่งกว่าเทพอื่นๆ ในดาวดึงส์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงเปล่งพระอุทานนี้ในเวลานั้น มีความว่า บัณฑิตเมื่อมีความพากเพียรบากบั่น ก็ควรเว้นบาปทั้งหลายในโลกเสีย เหมือนคนมีจักษุเว้นทางที่ขรุขระเสียจะนั้น

ข.กรณีเรื่องคนไข้ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี

ได้ย่นว่า เทวดาคนนั้นเป็นคนเจ็บใจคนหนึ่ง แสวงหาการงานจ้างอยู่ ได้การงานจ้างในสำนักของอนาถบิณฑิกเศรษฐีแล้ว ก็อาศัยการงานนั้นเลี้ยงชีวิต ต่อมา เมื่อถึงวันอุโบสถวันหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐี มาจากวิหารแล้ว ถามว่า " ในวันนี้ ใคร ๆ ได้บอกความเป็นวันอุโบสถแก่ลูกจ้างคนนั้นแล้วหรือ ?" คนในบ้านตอบว่า " ข้าแต่นายยังไม่ได้บอก ." อนาถบิณฑิกะกล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น พวกเจ้าจงหาอาหารเป็นไว้สำหรับเขา." ต่อมาเมื่อผู้รับจ้างกลับมาถึงจึงถามหาเหตุว่าทำไมวันนี้จึงไม่มี

^{๕๐} พ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๑๒/๑๒๗.

คนวังหาอาหารคนใช้เศรษฐีจึงตอบว่าวันนี้เป็นวันพระผู้คนที่ทั้งหลายพากันรักษาศีลแม้แต่เด็กเกิดใหม่ก็จะมีใครกินข้าว ผู้รับใช้จึงคิดอยากจะรักษาศีล ลด้วยจึงถามว่าเขาสามารถรักษาศีลเพียงถึงวันนี้ได้ไหม คนรับใช้จึงพาไปถามเศรษฐีก็ตอบว่าได้เขาจึงเริ่มสมาทานศีล แต่เนื่องจากเขาไม่ได้รับประทานอาหารมาก่อนจึงเป็นผลทำให้เขาเกิดอาการช็อคและเสียชีวิต และด้วยความสัจที่รักษาศีลมาครั้งวันนั้นย่อมเป็นเหตุทำให้เขาเกิดมาเป็นเทวดาได้^{๕๑}

ค.กรณีธัมมิกอุบาสก ที่เป็นคนรักษาศีลอยู่เป็นนิตย์เมื่อเวลาใกล้ตายบรรดาเทวดาทั้งหลายจึงได้นำราชรถมารับถึงที่บ้าน^{๕๒}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าการปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมในกรณีของสัมปทา ๕ ก็ดีหรือการทำความดีอื่นใดก็ดีถือว่าสามารถที่จะนำคนๆนั้นไปสู่สุคติโลกสวรรค์ได้

๓.๒.๓ วัตตบท ๗ สำหรับคำว่า วัตตบท แปลว่า หลักปฏิบัติหรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการให้บริบูรณ์ วัตตบท ๗ ประการจึงมีความสัมพันธ์กับการเกิดเป็นท้าวสักกะ เรื่องราวของท้าวสักกเทวราชมีกล่าวถึงไว้ทั้งท้าวสักกะในอดีตและท้าวสักกะองค์ปัจจุบัน ส่วนใหญ่มีปรากฏอยู่ในอรรถกถาชาดกและอรรถกถา ธรรมบท สำหรับท้าวสักกะองค์ปัจจุบันมีเรื่องราวปรากฏอยู่ใน สักกสังยุตและปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ในปฐมเทวสูตร สักกสังยุต พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวัตตบท ๗ ประการ กับความเป็นท้าวสักกะให้ภิกษุฟังว่า

ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ในกาลก่อนได้สมาทานวัตตบท ๗ ประการ อย่างสมบูรณ์ เพราะสมาทานวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท ๗ ประการนั้นได้แก่ ๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ๒. เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ๓. เราพึงพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต ๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทินอยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ๗. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดดับพลันทันที^{๕๓}

^{๕๑} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/ ๒/ ๑/๒๗๕-๒๗๖.

^{๕๒} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๑/ ๒/๑/๑๗๕.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

คุณธรรมคือวัตรบท ๗ ประการ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อไปเกิดเป็นท้าวสักกะ เป็นหลักคุณธรรมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันของเราจะมาตรัสรู้ นอกจากวัตรบท ๗ ประการแล้ว การทำบุญกุศลอื่นๆ ที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะนั้นก็มิปรากฏในชาดกต่างๆ เช่น ในวัตรชาดก^{๔๔} ได้บรรยายถึงบุคคลทำบุญมีทานเป็นต้นแล้วปรารถนาเป็นท้าวสักกะก็ได้ตามที่ตนต้องการเมื่อนำเรื่องราวในชาดกมาเทียบเคียงเช่นนี้ก็จะเห็นว่า หลักวัตรบท ๗ ประการ หรือหลักบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ที่ชาวพุทธปฏิบัติมาสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้เช่นกัน และการทำบุญมีให้ทานเป็นต้นสามารถจัดเข้าในวัตรบท ๗ ประการได้ เพราะวัตรบท ๗ ประการก็จัดอยู่ในระดับทานและศีลซึ่งเป็นบุญกิริยาวัตถุในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

๓.๓.๔ เทวธรรม ๒ ยังมีหลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรงและเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดา หลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ดังข้อความที่ปรากฏในพุทธทศนิกายชาดกว่า “สัตบุรุษทั้งหลาย ประกอบด้วยหิริโอตตปเปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๔๕}

นอกจากนั้น เราจะพบว่า หลักเทวธรรมดังกล่าว ยังมีความหมายที่ขยายออกเป็นประเด็นใหญ่ๆ ได้ ๓ ประเด็นคือ

(๑) ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติตนอยู่ในเทวธรรม คือ หิริ ความละอายบาปมีกายทุจริตเป็นต้น และโอตตปเปะ ความกลัวต่อผลของบาปมีกายทุจริตเป็นต้น เพื่อทรงสถานะของความ เป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน เพราะ ถ้าเทวดาขาดความละอายชั่วกลัวบาป กระทำชั่วขึ้นมา ก็จะต้องเคลื่อนจากสวรรค์ไปเกิดในคติอื่น อรรถกถาได้แสดงเหตุที่ทำให้เทวดาเคลื่อนจากเทวโลกไว้ ๔ ประการคือ ๑. ด้วยความสิ้นอายุ ๒. ด้วยความสิ้นบุญ ๓. ด้วยความสิ้นอาหาร ๔. ด้วยความโกรธ ในเหตุ ๔ ประการนั้น เทวดาที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชื่อว่า เคลื่อนด้วยความโกรธ เช่น เทพบุตรคนหนึ่ง ไม่อดทนต่อสมบัติของผู้อื่นมีความโกรธเคืองแล้วจึงทำกาละ^{๔๖}

(๒) ผู้ประกอบด้วยเทวธรรมทั้ง ๒ คือ หิริ และโอตตปเปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรม คือ มนุษย์ทั้งหลายที่เป็นคนดีดำรงตนอยู่ ในเทวธรรม ชื่อว่า ผู้มีเทวธรรม เป็นเทวดาในโลกมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทเทวดา ท่านจัดพระราชาเป็นเทพประเภทหนึ่ง เรียกว่า สมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ อีกประการหนึ่ง เทียบได้กับการจัดมารดาบิดาซึ่งเป็น

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓/๓๕๓.

^{๔๕} พุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๖/๒, พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒-๑๓.

มนุษย์แต่ประพฤติพรหมวิหารธรรมต่อบุตร ท่านจัดว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรคือเป็นพรหมในโลกมนุษย์^{๕๖}

(๓) เทวธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลาย มีhiriและโอตตปะเป็นมูล ชื่อว่า เทวธรรม เพราะมีความหมายว่าเป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เหตุแห่งการเกิดในเทวโลกก็คือเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา^{๕๗}

สรุปว่า หลักเทวธรรมนั้นทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. ทรงสถานะความเป็นเทวดาให้คงอยู่ได้นาน ๒. ผู้ปฏิบัติเทวธรรมชื่อว่าเป็นเทวดาในโลกมนุษย์ ๓. หลักเทวธรรมเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา

จากการศึกษาหลักเทวธรรมจึงทราบได้ว่า ผู้ประพฤตินยกจิตสูงขึ้นจนได้ไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ยังต้องประพฤติธรรมเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ต้องประพฤติเทวธรรมอยู่ตลอดเวลา หลักเทวธรรมนี้ยังเป็นมูลเหตุกุศลสัมปทาแห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจดด้วย

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน มงคล. (ปาลี) ๑/๒๕๔/๒๖๕-๒๗๐.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา.อ. (ปาลี) ๓/๓๐๔/๑๓๑-๑๓๒, พุ.อิติ.อ. (ปาลี) ๔๒/๑๓๕-๑๓๖, พุ.เถร.อ. (ปาลี) ๒/๑๐๘๒/๔๕๗, พุ.ชา.อ. (ปาลี) ๑/๖/๑๘๕-๑๘๘, พุ.ม.อ. (ปาลี) ๕/๕๔-๕๗.